

HRVATSKI ISELJENICI I MLETAČKI DOMINIKANSKI SAMOSTAN I CRKVA SS. GIOVANNI E PAOLO (S. ZANIPOLO)

Lovorka ČORALIĆ

U radu se, na osnovi izvorne građe iz mletačkih arhiva (oporučni spisi iz Državnog arhiva i iz Arhiva Bratovštine sv. Jurja i Tripuna), ukazuje na različite oblike povezanosti hrvatskih iseljenika u Mlecima s crkvom i samostanom SS. Giovanni e Paolo. Tragom oporučnih spisa hrvatskih iseljenika, poglavito podataka koji se izravno odnose na crkvu i samostan SS. Giovanni e Paolo, obrađuju se zavičajna i društvena struktura Hrvata povezanih s mletačkim dominikancima te podrobno – u više cjelina – predstavljaju temeljne sastavnice koje se odnose na komunikaciju Hrvata sa spomenutim samostanom.

KLJUČNE RIJEČI: *crkvena povijest, rani novi vijek, Mleci, hrvatsko iseljeničtvo, dominikanci, samostan SS. Giovanni e Paolo u Mlecima.*

VELIKI HRVATSKI / RENESANSNI KOMEDIOGRAF / MARIN DRŽIĆ / ROĐEN 1508 U DUBROVNIKU / UMRO JE U VENECIJI / 2 SVIBNJA 1567 / I POKOPAN U OVOJ BAZILICI / USPOMEMI PJESNIKA / JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA / ZNANOSTI I UMJETNOSTI / U ZAGREBU 1972. Te su riječi dio nadgrobnog natpisa posvećenoga glasovitome dubrovačkome renesansnom književniku Marinu Držiću (1508.–1567.), uklesanog u velebnjoj mletačkoj dominikanskoj bazilici SS. Giovanni e Paolo (S. Zuanne Polo, S. Zanipolo). Natpis je dvojezičan (talijanski i hrvatski) i nalazi se u drugoj pobočnoj kapeli lijevo od glavnog oltara. Podno dvojezičnih natpisa uklesana je (na talijanskom jeziku) bilješka Marinova nećaka Jere, pisca rodoslovlja obitelji Držić, na osnovi koje je utvrđeno mjesto pišćeva pokopa.¹ Točno mjesto Držićeva groba unutar bazilike nije poznato niti ga je zasad moguće pobliže utvrditi na osnovi dostupnih vrela. Ipak, spomen-ploča, postavljena gotovo četiri stoljeća nakon Držićeve smrti, zorno je svjedočanstvo o sudbini i kraju jednog od najznamenitijih hrvatskih kulturnih pregaoca prošlih vjekova.²

¹ Natpis glasi: MORI A VENETIA DEL 1567 ADI 2 MAGIO / ET FU SEPELITO NELLA CHIESA DI SAN GIOANPOLO / JERO DRŽIĆ 1603.

² Usporedi: Rafo BOGIŠIĆ, »Tragom Držićeva groba«, *Forum*, god. VI., knj. XIV, sv. 11–12, Zagreb, 1967., str. 823–832. Isti tekst objavljen je u zbirci radova R. BOGIŠIĆA, *O hrvatskim starim pjesnicima*, Zagreb, 1968., str. 267–280; ISTI, *Marin Držić, sam na putu*, Zagreb, 1996., str. 284–287; Lovorka ČORALIĆ –

Marin Držić zasigurno je najznamenitiji Hrvat sahranjen u dominikanskoj bazilici SS. Giovanni e Paolo u Mlecima. Tijekom prošlosti, a posebice u doba najjačih hrvatskih prekojadranskih migracija (XV.–XVI. stoljeće), brojni su naši iseljenici svoje posljednje počivalište pronalazili upravo u tom mletačkome sakralnom zdanju, ali i – za života – ostvarivali brojne i različite veze s najpoznatijim samostanom i crkvom Reda propovjednika u Mlecima. Oblici povezanosti Hrvata sa samostanom i crkvom SS. Giovanni e Paolo stoga su i središnja istraživačka tema ovoga rada, a ujedno su i sastavni dio sveukupnih proučavanja prisutnosti i djelovanja Hrvata u Mlecima u kasnome srednjem i ranome novom vijeku.³

Crkva SS. Giovanni e Paolo: Panteon »delle memorie veneziane«

Samostan i crkva SS. Giovanni e Paolo smješteni su u rubnom dijelu mletačkoga gradskog predjela Castello (pripadaju župi S. Maria Formosa), u neposrednom su susjedstvu predjela Cannaregio, a s dvije strane obrubljuju ih duge i uske nasute obale – *Fondamente Nuove* i *Fondamenta dei Mendicanti*. Dominikanska zdanja nalaze se na prostranom trgu istoga imena (*Campo SS. Giovanni e Paolo*). Taj je prostor stoljećima bio prevažno mjesto mletačkih državnih, crkvenih i društvenih događanja (posjete duždeva i uglednika, procesije, crkvene i državne svečanosti), a zbog brojnosti ondje podignutih umjetničkih spomenika naziva se katkada i Panteonom *delle memorie veneziane*. Ispred dominikanske crkve dominira glasoviti spomenik kondotjera Bartolomea Colleoniya iz Bergama, kapetana u mletačkoj službi u XV. stoljeću. Spomenik u njegovu čast (a na osnovi Colleonijeve oporučne želje) podigao je Andrea Verrocchio. To se djelo drži jednim od umjetnički najvršnjih talijanskih konjaničkih spomenika. Uz dominikansku baziliku danas se nalazi Gradska bolnica, nekoć sjedište *Scuola grande S. Marco* (utemeljene 1261. godine) – bratovštine koja se držala jednom od najbogatijih i članstvom najuglednijih u Mlecima. Prvotno sjedište stradalo je u požaru 1485. godine, a odmah potom podignuto je novo zdanje u renesansnom slogu. Zanimljivo je da je ugovor o ukrašavanju središnje bratimske dvorane potpisao dalmatinski kiparski umjetnik Ivan Duknović (1498.), ali izvedba nikada nije bila dovršena.⁴

Crkva SS. Giovanni e Paolo dobila je ime po rimskim mučenicima iz III. stoljeća, braći Ivanu i Pavlu. Tipično je gotičko graditeljsko zdanje Reda propovjednika (slično kao i mletačka franjevačka bazilika S. Maria Gloriosa dei Frari), a podizana je od sredine XIII.

Boris NIKŠIĆ, »'In memoriam aeternam': nadgrobnici Hrvata u Mlecima«, *Kolo. Časopis Matice hrvatske*, god. X., br. 1., Zagreb, 2000., str. 13–14; Lovorka ČORALIĆ, *U gradu Svetoga Marka: povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, Zagreb, 2001., str. 196.

³ Sažete podatke o oblicima povezanosti hrvatskih iseljenika u Mlecima s tamošnjim dominikanskim samostanima vidi u: Lovorka ČORALIĆ, *U gradu Svetoga Marka: povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, str. 193–194, 158–159, 161, 196.

⁴ Lovorka ČORALIĆ – Marino MANIN, »Jedan nedovršeni rad Ivana Duknovića u Veneciji: ugovor s bratovštinom Sv. Marka 1498. god.«, u: *Ivan Duknović i njegovo doba. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Trogiru o 550. obljetnici rođenja Ivana Duknovića*, Muzej grada Trogira, Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Trogir, 1996., str. 61–68; Lovorka ČORALIĆ, *Venecija: Kraljica mora s lagunarnih sprudova. Povijest Mletačke Republike*, Samobor, 2004., str. 111–112.

stoljeća do oko 1430. godine. U crkvi je pokopano 25 mletačkih duždeva (»grobnica duždeva«), a u brojnim kapelama nalaze se i posljednja počivališta brojnih drugih najviših mletačkih državnih dužnosnika i vojskovođa. Monumentalnošću i kiparskom izvedbom izdvajaju se, primjerice, spomenici duždevima iz obitelji Mocenigo (Alviseu, Pietru i Giovanniju Mocenigo), spomenik duždevima Michaelu Morosiniju i Nicolòu Marcellu, kao i brončani kip u čast Sebastijana Veniera, zapovjednika mletačke ratne flote u Lepantskoj bitci 1571. godine. Brojne kapele i oltare (među kojima se izdvaja kapela posvećena Gospi od Krunice – *Cappella del Rosario*) rese djela najvećih mletačkih i talijanskih majstora kista (Giovanni Bellini, Lorenzo Lotto, Giovanni Battista Piazzetta, Jacopo Palma Mlađi, Leonardo Corona, Francesco Bassano, Sante Peranda, Domenico Tintoretto i brojni drugi).⁵

Samostan i crkva SS. Giovanni e Paolo ubrajaju se, po svome vjerskom, kulturnom i umjetničkom značaju, među vodeće mletačke crkvene ustanove. Svojim ugledom, bogatstvom i raskoši i danas zorno posvjedočuju višestoljetno prevažno mjesto u crkvenom i društvenom životu Mletaka i Mletačke Republike te su stoga i neizostavna sastavnica u cjelovitom istraživanju povijesti hrvatske zajednice u gradu na lagunama.

Cilj je ovoga rada ukazati na različite oblike povezanosti i komunikacije hrvatskih iseljenika u Mlecima s crkvom i samostanom SS. Giovanni e Paolo. Rad se najvećim dijelom zasniva na uporabi izvornih, neobjavljenih arhivskih dokumenata iz mletačkoga Državnog arhiva (*Archivio di Stato di Venezia* /dalje: ASV/)⁶ i Arhiva Bratovštine sv. Jurja i Tripuna (*Archivio della Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone* /dalje: ASD/, *Cattastico della Scuola di SS. Giorgio e Trifone della Nation Dalmata: Testamenti* /dalje: Cattastico/) a u manjoj su mjeri korištena i postojeća saznanja historiografije. Tragom oporučnih spisa naših iseljenika u Mlecima, poglavito podataka koji se izravno odnose na crkvu i samostan SS. Giovanni e Paolo, ovdje ću obraditi zavičajnu i društvenu strukturu Hrvata povezanih s mletačkim dominikancima te detaljno – u više cjelina – predstaviti temeljne sastavnice koje se odnose na njihovu međusobnu upućenost i komunikaciju. Budući da je riječ o oporukama i ondje sadržanoj vrsti podataka, istraživanje će se poglavito usmjeriti na raščlambu odabira grobnica u dominikanskoj crkvi za mjesto posljednjega počivališta iseljenih Hrvata, na odredbe o služenju misa u istoj crkvi, na različite odredbe o darivanju samostana, crkve i hospicija SS. Giovanni e Paolo te na legate kojima se obdaruju tamošnji dominikanci. Na kraju, cilj je ovog priloga ukazati i naglasiti jednu manje znanu, ali značenjem svakako prevažnu sastavnicu iz života članova hrvatske zajednice u Mlecima, kao i na njihovu ukupnu integriranost u mletačko vjersko i društveno svakodnevlje.

⁵ O umjetničkim djelima u crkvi SS. Giovanni e Paolo vidi detaljnije: Ermolao PAOLETTI, *Il fiore di Venezia, ossia i quadri, i monumenti, le vedute, ed i costumi veneziani*, sv. II, Venezia, 1839. (reprint: Venezia, 1977.), str. 225–247; p. Angelo M. CACCIN, *Die Basilika St. Johannes und Paul in Venedig*, Venezia, 1964. (šesto prošireno i dopunjeno izdanje); Franca Zava BOCAZZI, *La Basilica dei Santi Giovanni e Paolo*, Venezia, 1965.; Philip LONGWORTH, *The rise and fall of Venice*, London, 1974., str. 211; Giulio LORENZETTI, *Venezia e il suo estuario*, Trieste, 1974., str. 339–351; Loredana OLIVATO – Lionello PUPPI, *Mauro Codussi*, Milano, 1977., str. 23, 61, 73, 93, 196–197, 202, 270; Giorgio BELLAVITIS – Giandomenico ROMANELLI, *La città nella storia d'Italia – Venezia*, Venezia, 1985., str. 47, 56, 67–69, 72, 89, 112, 114, 120, 219; Guido ZUCCONI, *Venezia: guida all'architettura* (con un saggio di Donatella CALABI), Verona, 2001., str. 38; Lovorka ČORALIĆ, *Venecija: Kraljica mora s lagunarnih sprudova. Povijest Mletačke Republike*, str. 112.

⁶ Uporabljene su oporuke mletačkih bilježnika (*Notarile testamenti*, dalje: NT).

Opći podatci o hrvatskim iseljenicima povezanim s crkvom i samostanom SS. Giovanni e Paolo

U raščlambi su uporabljene oporuke hrvatskih iseljenika u kojima je, na izravniji ili manje izravan način, zabilježen neki od oblika njihove povezanosti s najslavnijom mletačkom dominikanskom bazilikom i samostanom. Ukupno je takvih oporuka 175, a broježani i postotni udio pojedinih oblika komunikacije Hrvata i mletačkih dominikanaca je sljedeći:⁷ oporuka u kojima se četvrt ili područje uz crkvu i samostan SS. Giovanni e Paolo bilježe kao mjesto stanovanja ili rada je osam (4,57 posto od ukupnog broja ovdje raščlanjenih oporuka), u tri su oporuke sadržani podatci o svjedocima koji stanuju u neposrednoj blizini samostana (1,71 posto), u šest su oporuka hrvatskim iseljenicima izvršitelji njihove posljednje volje osobe (ponajprije redovnici) koje djeluju pri samostanu SS. Giovanni e Paolo (3,42 posto), u 41 oporuci grobnice samostana i crkve SS. Giovanni e Paolo odbačene su kao ukopno mjesto naših iseljenika (23,42 posto), u 13 se oporučnih spisa navodi odnose na držanje misa zadušnica u dominikanskoj bazilici (7,42 posto), a u 15 navoda izriječom se traži da u posljednjem ispraćaju pokojnika sudjeluju siromasi (siročad) iz tamošnjeg hospitala (8,57 posto). Nadalje, niz se odredaba odnosi i na konkretne oporučne legatate: samostan i crkva SS. Giovanni e Paolo izriječom se obdaruju u pet oporuka (2,85 posto), tamošnji oltari i bratimska sjedišta bilježe se u šest navoda (3,42 posto), dominikanski redovnici darivaju se također u šest oporučnih spisa (3,42 posto), dok je najveći broježani i postotni udio onih oporuka u kojima se obdaruje tamošnji istoimeni hospital (čak 72 navoda ili 41,14 posto od svih oporuka).

Vremenski okvir istraživanja zahvaća iznimno široko razdoblje: od 1395. do 1803. godine, pri čemu je središnji dio raščlambe usmjeren na razdoblje od druge polovine XV. do konca XVI. stoljeća. To je, ujedno, razdoblje najjačih i najintenzivnijih hrvatskih prekojadranskih iseljavanja i upravo je tada (točnije od 1475. do 1575. godine)⁸ zabilježen i najveći broj oporučnih spisa koji izravno govore o oblicima komunikacije hrvatskih iseljenika s mletačkim dominikanskim samostanom i crkvom SS. Giovanni e Paolo (vidi: **Prilog 1**).

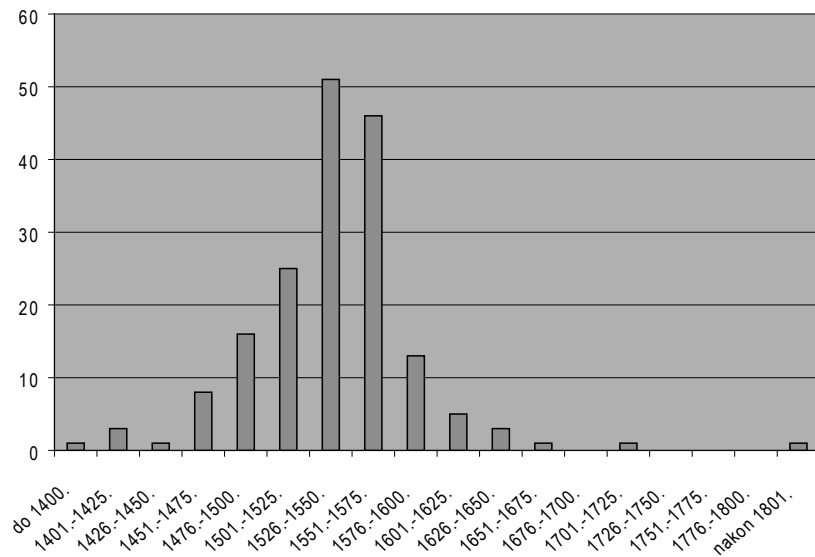
Zanimljiv je i istraživačke pozornosti vrijedan i osvrt na spolnu, zavičajnu, društvenu i profesionalnu strukturu hrvatskih iseljenika koji u svojim oporukama izriječom spominju razne oblike povezanosti s mletačkim dominikancima. Samostan, crkvu i hospital SS. Giovanni e Paolo, kao i tamošnje redovnike, najčešće spominje ženski dio hrvatske iseljeničke populacije (59,42 posto od ukupnog broja oporuka). S obzirom na zavičajno podrijetlo prema onodobnim hrvatskim etničkim krajevima (vidi: **Prilog 2**), uvjerljivu prevagu imaju iseljenici podrijetlom iz mletačkih pokrajina Dalmacije (45 posto) i Albanije (*Albania Veneta*, 35 posto), dok su sve druge hrvatske regije zastupljene s manje od deset posto.⁹ Tako na iseljenike

⁷ U nizu je oporuka sadržano više podataka koji obrađuju više različitih oblika povezanosti Hrvata sa samostanom i crkvom SS. Giovanni e Paolo. U ukupnom se izračunu takve oporuke tretiraju pojedinačno, prema prvome spomenutom podatku o povezanosti iseljenih našijenaca s mletačkim dominikancima.

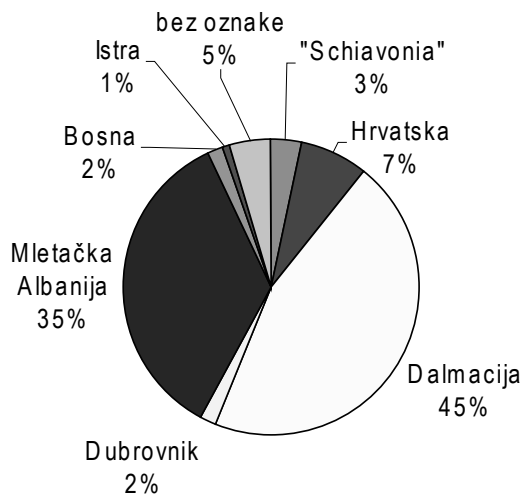
⁸ Lovorka ČORALIĆ, *U gradu Svetoga Marka: povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, str. 81–83, 441–442.

⁹ Približno sličnu strukturu zavičajnog podrijetla hrvatskih iseljenika odražava i sveukupna raščlamba podrijetla iseljenih Hrvata prema regijama (na iseljenike iz Dalmacije otpada 46 posto, a na iseljenike s prostora Mletačke Albanije 31 posto). Usporedi: Lovorka ČORALIĆ, *U gradu Svetoga Marka: povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, str. 84–86, 443.

PRILOG 1: Učestalost sastavljanja oporuka Hrvata u kojima se spominje samostan SS. Giovanni e Paolo

PRILOG 2: Zavičajno podrijetlo Hrvata u čijim se oporukama spominje dominikanski samostan SS. Giovanni e Paolo

iz Kraljevine Hrvatske otpada sedam posto, na iseljenike navedene oznakom *Schiavone* tri posto, na našijence iz Bosne i Dubrovnika (Dubrovačka Republika) po dva posto, na Istrane jedan posto, dok je pet posto hrvatskih iseljenika koji ostvaruju bilo koji oblik komunikacije s crkvom i samostanom SS. Giovanni e Paolo naveden bez oznake zavičajnog podrijetla (isključivo prezimenom koje nedvojbeno upućuje na slavensko odnosno hrvatsko podrijetlo).

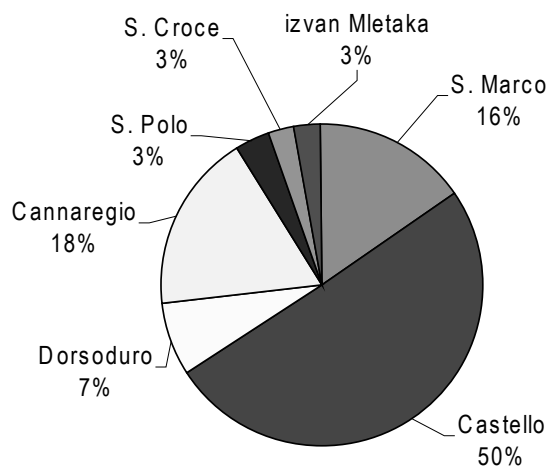
Unutar tih područja moguće je i detaljnije raščlaniti zavičajno podrijetlo hrvatskih useljenika. Primjerice, kada je riječ o području Mletačke Dalmacije, u strukturi te skupine iseljenika prevladavaju Zadranici, a nešto su većim brojem udjelom zastupljeni i Šibenčani, Splitsani i Trogirani. S nekoliko oporuka javljaju se i Dalmatinci iz Korčule, s Cresca i Hvara, dok su ostali onodobni dijelovi Dalmacije isključivo zabilježeni u pojedinačnim primjerima (iseljenici s otoka Paga, Brača, Visa i Krka, Klišani i iseljenici iz Vrane kraj Biograda na Moru). Slične raspone opažamo i na osnovi uvida u strukturu iseljenika s područja Mletačke Albanije. Pretežit broj čine Kotorani, ali su brojne i oporuke iseljenih Barana i žitelja područja Paštrovića, dok su Hercegovljani i Budvani, kao i iseljenici s područja Luštica i iz Lastve (današnji Petrovac na Moru) zabilježeni u vrlo malom broju primjera izravne komunikacije s mletačkim dominikancima. S područja Kraljevine Hrvatske podjednako su udjelom zastupljeni Hrvati iz Senja i Modruša, a u pojedinačnim se oporukama javljaju i iseljenici iz Požege, Rijeke i Blagaja. Naposljetku, hrvatski iseljenici koji ostvaruju veze sa samostanom i crkvom SS. Giovanni e Paolo u Mlecima i potječu iz Istre, Bosne ili s teritorija Dubrovačke Republike, gotovo su redovito navedeni prema općoj odrednici zemlje odnosno područja iz kojega dolaze (*de Bossina, de Ragusa, de Istria* i sl.).

Područje istočnoga gradskog predjela Castello, na rubu kojega se i nalazi najveća mletačka dominikanska crkva, mjesto je središnjeg useljavanja Hrvata tijekom svih stoljeća. U predjelu se nalazi mletački arsenal – nekoć najveći vojno-pomorski kompleks na Sredozemlju i mjesto zapošljavanja tisuća naših iseljenika. Ondje je, u srcu predjela, smještena Bratovština sv. Jurja i Tripuna (*Scuola degli Schiavoni*), središnja ustanova za okupljanje i očuvanje nacionalne i domovinske svijesti naših iseljenika. U Castellu su, također, brojni toponomastički biljezi (nazivi obale, ulica, prolaza) i danas trajno posvjedočenje višestoljetne intenzivne prisutnosti hrvatskih iseljenika (*Riva degli Schiavoni, Corte Piero di Lesina, Corte Solta, Corte Sabioncella, Calle Schiavona*).¹⁰ Castello je, kao središnje mjesto hrvatskih useljavanja, najčešće zastupljen i u statističkoj raščlambi mjesta prebivanja i djelovanja hrvatskih iseljenika koji ostvaruju razne oblike komunikacije sa samostanom i crkvom SS. Giovanni e Paolo (50 posto). Prednjači prostorno velika župa S. Pietro di Castello (središnja zona hrvatskog useljavanja), a podjednako su visokim udjelom u vrelima zabilježene i župe S. Maria Formosa (župa u kojoj su smješteni crkva i samostan SS. Giovanni e Paolo) i S. Severo. Zapažen broj naših iseljenika nastanjenih u Castellu prebiva i u župama S. Giovanni Novo, S. Martino i S. Giovanni in Bragora, dok se župe S. Antonin, S. Provolo i SS. Trinità bilježe u pojedinačnim primjerima (vidi: **Prilog 3**).

¹⁰ Lovorka ČORALIĆ, *U gradu Svetoga Marka: povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, str. 107–111, 453–454; ISTA, *Hrvatski prinosi mletačkoj toponomastici: odabrane teme*, Zagreb, 2003., str. 211–226.

S mletačkim su dominikancima iz samostana SS. Giovanni e Paolo brojne veze ostvarivali, kako vrela svjedoče, i Hrvati iz predjela Cannaregio (18 posto), smještenog u neposrednom susjedstvu Castella i spomenutoga dominikanskog samostana. Riječ je, ponajprije, o župama S. Maria Nova, S. Canciano i SS. Apostoli, dok su druge, nešto udaljenije župe (primjerice, S. Fosca, S. Sofia, S. Marziliano, S. Felice i S. Marcuola), zabilježene manje učestalo. Nadalje, iako su Hrvati često stanovali u središnjemu gradskom predjelu S. Marco, u strukturi iseljenika koji ostvaruju veze s mletačkim dominikancima njihov je udio na trećem mjestu (16 posto), a uz mnoštvo pojedinačnih primjera stanovanja u raznim tamošnjim župama, učestalošću se ipak nešto više izdvajaju *contrade* S. Moisè, S. Giuliano i S. Salvador. Drugi su mletački predjeli i župe, svojim položajem udaljeniji od dominikanske crkve i samostana SS. Giovanni e Paolo, zastupljeni u udjelu stanovanja ove skupine naših iseljenika s manje od deset posto. Nešto se više izdvajaju župe predjela Dorsoduro (sedam posto)¹¹, dok su periferni predjeli S. Polo i S. Croce, kao i područja izvan grada na lagunama (mletačka terraferma i otočje) zabilježeni u postotno neznatnim omjerima (s po tri posto).

PRILOG 3: Mjesta stanovanja Hrvata u čijim se oporukama spominje dominikanski samostan SS. Giovanni e Paolo

¹¹ Kao mjesta stanovanja ove skupine hrvatskih iseljenika u Dorsoduru se izriječkom bilježe župe S. Gregorio, S. Barnaba, S. Pantaleon, S. Trovaso i S. Raffaele Arcangelo.

Raščlamba strukture zanimanja hrvatskih iseljenika koji su tijekom svojega života ostvarivali veze sa spomenutom mletačkom dominikanskom bazilikom i tamošnjim redovnicima pokazuje da je (uz činjenicu da ih je najveći broj u izvorima naveden bez oznake zanimanja – 70 posto) njihova profesionalna djelatnost ponajprije bila usmjerena na pomorstvo (mornari, kapetani, paruni brodova, barkarioli) i na razne obrte (drvodjelsko-tesarski radnici u mletačkom arsenalu, krojačko-tkalački radnici, obučari, svjećari, kožari, zlatari). Na udio u tim djelatnostima otpada po devet posto hrvatskih iseljenika, dok su ostale struke zastupljene sa znatno manjim broječanim i postotnim udjelom: trgovci i poduzetnici s tri posto, državne službe (čuvari i mjernici pri raznim mletačkim magistraturama i sl.) s tri posto, kućna posluga (mahom žene, služavke u kućama mletačkih plemića i građana) s tri posto, duhovne osobe (svećenici, trećoretkinje) s dva posto te vojnici i časnici sa samo jedan posto.

Prethodne statističke raščlambe i izračuni zorno pokazuju kako ovu skupinu naših iseljenika, izdvojenu u ovom prilogu kao dio našega iseljeničtva koji je iskazivao konkretne oblike povezanosti s najvećim samostanom dominikanskoga reda u Mlecima, možemo po svim temeljnim sastavnicama držati tipičnim dijelom hrvatske dijaspore u gradu na lagunama u kasnome srednjem i ranome novom vijeku. Razdoblje njihova najučestalijeg spominjanja u mletačkim vrelima (oporuke) u cijelosti se podudara s najjačim intenzitetom hrvatskih prekojadranskih iseljavanja. Nadalje, mjesta njihova stanovanja ponajprije su župe predjela Castello, kroz sve prošle vjekove središnje zone useljavanja i prebivanja Hrvata. U tom ih predjelu najčešće i bilježimo kao pomorce djelatne u mletačkoj vojnoj i civilnoj (trgovačka flota) službi, kao djelatnike u arsenalu, kao obnašatelje obrtničkih djelatnosti najrazličitije specifikacije, ali i kao imućne trgovce i poduzetnike.

Gospodarske mogućnosti i imućnost te skupine Hrvata također bitnije ne odudaraju od prosječnoga hrvatskog iseljenika u Mlecima. Riječ je, najčešće, o osobama srednjega i nižega imovnog stanja, ograničenih poslovnih dometa i profesionalno poglavito vezanih uz grad u kojem borave. No vrijedno je primijetiti i napomenuti da u oporučnim spisima koje raščlanjuje ovaj rad bilježimo i hrvatske iseljenike koji se mogu držati izrazito imućnim i ubrajaju se u malobrojniji i elitniji dio našega iseljeničtva. Svi su oni djelatni u XVI. stoljeću, mjestom rada i stanovanja izrazito su vezani uz predjel Castello i hrvatsku Bratovštinu sv. Jurja i Tripuna, a na osnovi njihovih oporučnih navoda saznat ćemo, u sljedećim poglavljima, i za njihove veze s mletačkim dominikancima. To su, primjerice, iseljenik iz grbaljskog (kotorska komuna) sela Lješević Stjepan Tartaro, pomorac i trgovac (*bazarioto*), posjednik zemljišta na mletačkoj terrafermi (Ponte di Brenta u Padovanskoj ravnici), istaknuti član i predstojnik (1508. godine) hrvatske bratimske udruge te njezin darovatelj.¹² Trgovinom i poduzetništvom bavio se i Ivan Petrov s otoka Visa, djelatnik u Mlecima sredinom XVI. stoljeća. Ostvarujući uspješne trgovačke poslove s poduzetnicima od Grčke do Engleske, Ivan je stekao izniman novčani kapital te posjede u mletačkoj laguni, a njegov je inventar (1552. godina) kao zorno posvjedočenje o jednom iznimno bogatom iseljeniku s naših prostora, pohranjen u arhivu hrvatske Bratovštine sv. Jurja i

¹² O Stjepanu Tartaru vidi detaljnije: Lovorka ČORALIĆ, »Iz prošlosti Boke: Stjepan Tartaro – istaknuti hrvatski poduzetnik u Mlecima u XVI. stoljeću«, *Radovi HAZU u Zadru*, sv. 46, Zagreb-Zadar, 2004., str. 235–251.

Tripuna.¹³ Mecena hrvatske bratovštine bio je i Baranin Ivan Ferro, trgovac suknom, čiji su poslovi sezali od jadranskih i sredozemnih gradova do Levanta i Atlantika, a doba njegova djelovanja u Mlecima podudara se s poslovanjem Ivana Višanina te brojnih drugih tada vrlo uspješnih hrvatskih poduzetnika.¹⁴ Među zapaženim Hrvatima koji su bili povezani sa samostanom i crkvom SS. Giovanni e Paolo izdvaja se i Splitsanin Juraj Ivanov, redarstvenik (*fante*) pri mletačkoj magistraturi Giustizia Vecchia. Brojni podatci o njegovu životu i obitelji, povezanosti s hrvatskim iseljenicima i njihovom bratovštinom, kao i o oblicima poslovanja i imovini, sadržani su u više njegovih oporuka i kodicila (pisanih od 1542. do 1558. godine).¹⁵ Naposljetku, ovaj niz istaknutih hrvatskih iseljenika iz XVI. stoljeća možemo zaključiti spominjući i Ivana Vranu, admirala mletačke mornarice u glasovitoj Lepantskoj bitci 1571. godine, a čija je grobnica u crkvi S. Giuseppe u Castellu jedinstveno umjetničko djelo (uprizorenje borbenog rasporeda galija uoči početka Lepantskoga boja).¹⁶

Sve prethodno navedene i izdvojene hrvatske iseljenike možemo držati elitnijim dijelom naše dijaspore u Mlecima. Ono što ih spaja – uz vremensku podudarnost života i djelovanja, iznimnu imućnost te snažnu povezanost s hrvatskim sunarodnjacima i njihovom bratimskom udrugom – zasigurno je i njihova upućenost na mletačke dominikance i samostan SS. Giovanni e Paolo. U sklopu sljedećih cjelina njihovi će oporučni navodi biti važan dio sveukupne raščlambe raznovrsnosti oblika i učestalosti veza hrvatskih iseljenika sa spomenutim mletačkim samostanom i crkvom.

Hrvati i dominikanski samostan SS. Giovanni e Paolo: oblici povezanosti i prožimanja

U sklopu raščlambe niza sastavnica koje kazuju o različitim oblicima povezanosti hrvatskih iseljenika s dominikanskim samostanom i crkvom SS. Giovanni e Paolo prvo ću spomenuti oporučne navode iz kojih je vidljivo kako je područje smještaja crkve i samostana SS. Giovanni e Paolo ujedno i mjesto stanovanja i djelovanja nekih naših iseljenika. Riječ je o području župe S. Maria Formosa, a u nekoliko se konkretnih primjera – pri određivanju mjesta boravka iseljenika – izrijeком bilježi pobliza lokacija uz samostan ili crkvu. Tako, primjerice, Justina, udovica kotorskoga mornara Dimitrija, stanuje a S. Zuane Polo, a u kući koje je vlasnik mletački plemić Benedetto Contarini.¹⁷ Prebivalište Ivica (*Zanetto*) Kotoranina je župa S. Maria Formosa – »pored hospita S. Zuane Polo«. ¹⁸ Ista se župa navodi i kao mjesto stanovanja nekoliko dalmatinskih iseljenika, a poblize mjesto stanovanja ili obavljanja profesionalne djelatnosti vezano je uz samostan SS. Giovanni e Paolo.

¹³ Tullio VALLERY, »Giovanni di Pietro, mercante del Cinquecento«, u: *Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone*, sv. 5, Venezia, 1972., str. 16–23; Lovorka ČORALIĆ, »Višanin Ivan Petrov – istaknuti hrvatski poduzetnik u Mlecima u XVI. stoljeću«, u: *Grada i prilozima za povijest Dalmacije*, sv. 19, Split, 2003., str. 105–125.

¹⁴ Lovorka ČORALIĆ, *Barani u Mlecima: povijest jedne hrvatske iseljeničke zajednice*, Zagreb, 2006., str. 66, 80–81, 88, 93, 114, 116, 123–124, 133, 181, 197–205.

¹⁵ Podrobnije vidi: Lovorka ČORALIĆ, »'Fante della Giustizia Vecchia': Splitsanin Juraj Ivanov – jedan istaknuti hrvatski iseljenik u Mlecima u XVI. stoljeću«, u: *Povijesni prilozima*, god. 23., sv. 26, Zagreb, 2004., str. 59–67.

¹⁶ Lovorka ČORALIĆ – Ivana PRIJATELJ PAVIČIĆ, »Ivan iz Vrane – mletački admiral u Lepantskom boju (1571.)«, u: *Povijesni prilozima*, god. 24., br. 29, Zagreb, 2005., str. 127–149.

¹⁷ ASV, NT, b. 930., br. 312, 20. VII. 1539.

¹⁸ ASV, NT, b. 930., br. 549, 11. XII. 1546.

Franjica (*Franceschina*) iz Splita, udovica kalafata Tome iz Hvara, stanuje *hora nella contrada de S. Maria Formosa in casa de Iulio specier a S. Zuane Polo*, dok je Franjo Matijin iz Hvara, stanovnik iste župe (u kući koja je vlasništvo Nicolò Trevisana, župnika crkve S. Maria Formosa), po zanimanju *barcarol al traghetto de S. Zuane Polo*.¹⁹ U nekoliko su primjera hrvatski iseljenici, mahom oni siromašniji, zabilježeni kao šticenici hospita koji je djelovao pri samostanu SS. Giovanni e Paolo. Primjerice, Adrijana Jurjeva iz Kotora izrijeком kao svoje mjesto stanovanja navodi *hospital di poveri apresso S. Zuane Polo*, a prethodno spomenuti Juraj Splićanin, redarstvenik pri mletačkoj magistraturi *Giustizia Vecchia*, svojoj nećakinji Ivani – *che è in hospedal S. Zuane Polo* – poklanja dvadeset dukata.²⁰ U sljedeće su dvije oporuke obdareni još neki iseljenici hrvatskoga podrijetla, šticenici istoga ubožišta pod okriljem dominikanskoga samostana. Tako Lucija, udovica Antuna iz Korčule, ostavlja četiri dukata *a fia più piccola di Stana mia soror la qual sta a S. Zuane Polo*, a Margareta, udovica Franje iz Krka, škrinju s odjevnim predmetima namjenjuje unuci Lauri, također *nel hospedal S. Zuane Polo*.²¹

U četiri se oporučna navoda kao svjedoci pri pisanju i ovjeri posljednje želje hrvatskih oporučitelja izrijeком bilježe osobe koje stanuju u neposrednoj blizini sjedišta dominikanaca (te je zbog toga u vrelima i izravno navedena pobliza lokacija njihova stanovanja) ili su – prema naravi svojega zanimanja (duhovne osobe) – redovnici pri navedenom samostanu. Tako je Mlečanin Domenico Bertuzzi, trgovac *a S. Zuane Polo*, svjedok pri sastavljanju posljednje želje Silvestra (zvanog Matej) iz Zadra, mornara s prebivalištem u župi S. Antonin u Castellu, dok je kao svjedok oporučnog spisa Elizabete Bradovinić iz Zadra (stanovnica župe S. Moisè u predjelu S. Marco) mletački građanin Nicolò Stella *de S. Zuane Polo*.²² U dva su primjera svjedoci dominikanski redovnici: Ivan Krstitelj, *ordinis predicatorum S. Iohannis Pauli*, svjedoči oporuci Markoline, supruge Stjepana Nikolina iz Bara (predjel Castello), a šibenski dominikanac fra Pavao, *habitor a S. Zuane Polo*, izvršitelj je i potpisnik oporuke već spomenutoga mletačkog redarstvenika i istaknutoga hrvatskog iseljenika Jurja Ivanova iz Splita.²³ Zanimljivo je da se jedan drugi hrvatski dominikanac – Dionizije iz Zadra – bilježi kao izvršitelj oporučnih želja Jurja Splićanina u njegovoj oporuci pisanoj nešto kasnije (1555. godine)²⁴, a prethodno spomenuti Šibenčanin Pavao, redovnik u samostanu SS. Giovanni e Paolo, *commissario* je u oporuci kotorskoga iseljenika Nikole Buće, trgovca nastanjenog u župi S. Severo u predjelu Castello.²⁵ U nekoliko su sljedećih primjera izvršitelji posljednjih želja hrvatskih iseljenika pripadnici Reda propovjednika iz samostana SS. Giovanni e Paolo, ali njihova etnička pripadnost na osnovi navoda nije poznata. Tako *fra Giacomo Philippo de S. Zuane Polo* izvršava posljednju volju korčulanske iseljenice Tomasine Jakovljeve, *prete Sigismundo de S. Zuane Polo commissario* je Zadranci Magdaleni, a tamošnji dominikanac *fra Che-*

¹⁹ ASV, NT, b. 393., br. 373, 28. IV. 1568.; NT, b. 440., br. 331, 22. VII. 1572.

²⁰ ASV, NT, b. 412., br. 43, 7. III. 1541.; NT, b. 143., br. 33, 10. III. 1542.

²¹ ASV, NT, b. 42., br. 67, 20. VI. 1536.; NT, b. 372., br. 64, 4. VI. 1560.

²² ASV, NT, b. 127., br. 814, 24. IX. 1527.; NT, b. 844., br. 106, 16. III. 1549.

²³ ASV, NT, b. 753., br. 133, 8. VII. 1512.; NT, b. 279., br. 306, 3. VIII. 1547. Usporedi i: Lovorka ČORALIĆ, »Fante della Giustizia Vecchia? Splićanin Juraj Ivanov – jedan istaknuti hrvatski iseljenik u Mlecima u XVI. stoljeću«, str. 63.

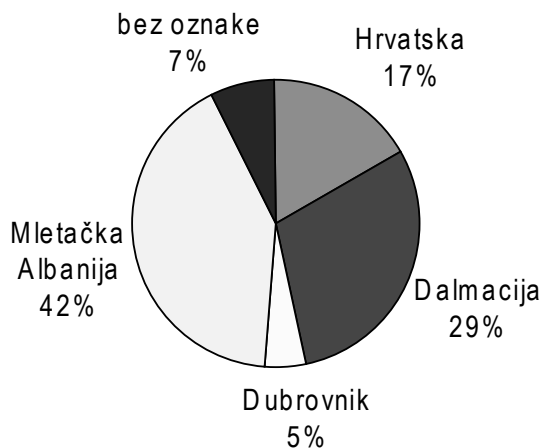
²⁴ ASV, NT, b. 279., br. 306, 13. XI. 1555.

²⁵ ASV, NT, b. 413., br. 355, 13. IV. 1557.

rubino u istome je svojstvu upisan u oporučnom spisu Magdalene, supruge mornara Ivana s otoka Cresa.²⁶ U jednom je primjeru kao izvršiteljica oporuke zabilježena i trećoretkinja (picokara) pri dominikanskom samostanu (*Helena pizzocara de S. Iohannis Paoli* u oporuci Ivane, supruge mornara Andrije Markovića), dok je u oporuci bogatoga bosanskog trgovca Grgura ista uloga namijenjena svjetovnoj osobi – Mlečaninu Kristoforu, *barbiere e chirurgo del hospedal de S. Zuane Polo*.²⁷

Jedan od posebno zanimljivih oporučnih navoda hrvatskih iseljenika odnosi se na određivanje mjesta pokopa u grobnici crkve ili samostana SS. Giovanni e Paolo. Takvih je oporučnih odredaba četrdesetak, a pokrivaju velik vremenski raspon (od 1395. do 1803. godine), pri čemu je pretežit broj oporuka datiran u razdoblju od sedamdesetih godina XV. stoljeća do oko 1550. godine. S obzirom na zavičajno podrijetlo hrvatskih useljenika koji za svoje posljednje počivalište odabiru samostan mletačkih dominikanaca (vidi: **Pri-log 4**), prednjače iseljenici iz Mletačke Albanije (42 posto) i Dalmacije (29 posto), a kada je riječ o užim zavičajnim odrednicama (gradovima) unutar tih dviju pokrajina, najučestalije se bilježe gradovi Bar i Kotor (Mletačka Albanija) te glavni grad Dalmacije Zadar. S područja Kraljevine Hrvatske (postotni udio je 17 posto) grobnicu u SS. Giovanni e Paolo izrijeком odabiru iseljenici iz Požege, Modruša, Senja i Blagaja, dok su iseljenici iz Dubrovnika (pet posto) te iseljenici označeni u vrelima kao *Schiavoni* ili bez poblize zavičajne oznake (sedam posto) zabilježeni u samo nekoliko pojedinačnih primjera.

PRILOG 4: Podrijetlo Hrvata koji su za svoje ukopno mjesto odabrali samostan SS. Giovanni e Paolo

²⁶ ASV, NT, b. 930., br. 578, 30. XI. 1532.; NT, b. 280., br. 526, 12. XI. 1552.; NT, b. 280., br. 514, 26. VIII. 1570.

²⁷ ASV, NT, b. 208., br. 95, 23. IX. 1527.; NT, b. 984., br. 108, 23. VII. 1539.

Sukladno cjelovitoj statistici o hrvatskim iseljenicima koji u svojim oporukama bilježe crkvu i samostan SS. Giovanni e Paolo, i u primjeru oporuka u kojima iseljeni Hrvati određuju grobnice spomenutog samostana za mjesto svoga pokopa vrlo je rijetko zabilježen navod o njihovim zanimanjima. Zanimljivo je da se učestalije bilježi zanimanje kućne posluge (nakon žene), također i obrtnika, dok su sve ostale djelatnosti zabilježene samo u pojedinačnim primjerima (pomorci-mornari, duhovne osobe-svećenici, trgovci, zaposlenici u državnim službama i sl.).

Kada je, nadalje, riječ o mjestima stanovanja (prema predjelima i župama) Hrvata koji odabiru grobicu u SS. Giovanni e Paolo, prednjači – prema očekivanju – predjel Castello, unutar kojega se podjednakim omjerom bilježe župe S. Maria Formosa, S. Marina, S. Martino, S. Giovanni Novo, S. Giovanni in Bragora, SS. Trinità, S. Severo, S. Provolo i S. Biagio. Predjeli S. Marco (središnji dio grada i često mjesto stanovanja iseljenih Hrvata) i Cannaregio (predjel susjedan Castellu i samostanu SS. Giovanni e Paolo) bilježe se u ovom kontekstu s podjednakim brojem primjera. Pritom je nekoliko spomenutih župa u predjelu S. Marco zabilježeno u podjednakome brojčanom omjeru (župe S. Salvador, S. Giuliano, S. Luca, S. Moisè i S. Geminiano), dok se u Cannaregiu izdvajaju župe smještene u neposrednom susjedstvu mletačkih dominikanaca (S. Maria Nova, S. Canciano, S. Felice). Kada je riječ o drugim mletačkim predjelima, kao i gradskoj kopnenoj i otočnoj okolici, po nekoliko pojedinačnih slučajeva mjesta stanovanja ove skupine iseljenih Hrvata bilježimo samo u predjelu Dorsoduro (župa S. Trovaso) i na otoku Muranu.

U sklopu raščlambe oporučnih navoda prema kojima hrvatski iseljenici posljednje počivalište pronalaze u grobnici dominikanskog samostana i crkve SS. Giovanni e Paolo, posebno su zanimljive odredbe koje preciziraju točno mjesto pokopa unutar bazilike. Dio iseljenika navod izriče općom odredbom o pokopu *in cimiterio S. Iohannis e Paoli, in monasterio S. Iohannis e Paoli, apud/in ecclesiam SS. Iohannis e Paoli, in campo santo S. Iohannis e Paoli* i sl.²⁸ U primjerima preciznijeg određivanja lokacije sahrane izrijeком se navodi smještaj grobnice pored nekog tamošnjeg oltara odnosno kapele. Tako, primjerice, pokop u samostanu SS. Giovanni e Paolo *in archis Scuole S. Ursule* oporučno određuju Katarina Mihovilova iz Šibenika, Božo Stjepanov iz Kotora i *Luchina*, supruga Dimitrija Markovića.²⁹ Pokop u grobnicu ugledne Bratovštine Gospe od Krunice (*Madonna del Rosario*) oporučno određuje kotorska iseljenica Marijeta Lukina; *sepelire ad ecclesiam SS. Iohannis et Paoli in capella S. Marie* želja je Baranina Stjepana Ivanova, a Nikola *Schiavonetto* izrijeком navodi da se njegovo tijelo treba nakon smrti položiti u dominikansku baziliku *all'altar della Madonna ove e stata sepolta la mia consorte*.³⁰ Kao i u primjeru Nikole *Schiavonetta*, i brojni drugi hrvatski iseljenici u svojim oporučnim odredbama kojima imenuju mjesto pokopa izrijeком navode kako su u tim grobnicama već sahra-

²⁸ ASV, NT, b. 988., br. 63, 14. V. 1386. (Katarina, supruga Luke *Sclavo*, stanovnica Murana); NT, b. 54., br. 3, 2. VIII. 1425. (Klara Matafaris, zadarska plemkinja); NT, b. 914., br. 70, 9. X. 1469. (Katarina iz Bara, supruga Luke Dubrovčanina); NT, b. 974., br. 160, 15. X. 1473. (Helena iz Modruša); NT, b. 651., br. 36, 28. X. 1478. (Katarina iz Senja); NT, b. 930., br. 407, 30. VIII. 1521. (Luka Kotoranin).

²⁹ ASV, NT, b. 734., br. 105, 19. XII. 1485.; NT, b. 63., br. 95, 11. III. 1509.; NT, b. 885., br. 191, 12. IX. 1524.

³⁰ ASV, NT, b. 277., br. 270, 23. X. 1588.; NT, b. 956., br. 585, 17. IX. 1508.; NT, b. 865., br. 146, 12. XI. 1706.

njeni njihovi najbliži. Tako, primjerice, Klara, udovica Trogirana Marina, želi sahranu *in monasterio S. Zuane Polo in archa meorum defunctorum*, Helena Damjanova iz Kotora za počivalište bira grobnicu *penes corpore Catarine mee matris*, dok oporuka Baranke Ane kazuje kako su *in cimiterio S. Iohanni e Paolo* već pokopana njezina djeca (*ubi sunt ossa condam meorum filiorum*).³¹ Pokop u dominikanskoj bazilici u habitu sv. Dominika izrijekom bilježi oporučni spis Antonije, udovice Franje iz Blagaja, a njezini zemni ostatci ondje će počivati pored tijela njezina pokojnoga supruga i sestre.³² Primjer zajedničkog počivališta za supružnike bilježimo i u sljedećem primjeru. Riječ je o oporuci paštrovskog iseljenika Stjepana Petrova, koji za mjesto svoje sahrane određuje grobnicu u SS. Giovanni e Paolo *in sepulturam in qua sepulta est quondam uxor mea*.³³ Naposljetku, pozornosti je vrijedan i navod iz oporuke imućnoga hrvatskog iseljenika Stjepana Tartara, zavičajem iz okolice Kotora (župa Grbalj). U oporuci pisanoj 1505. godine, Tartaro za svoje ukopno mjesto odabire crkvu SS. Giovanni e Paolo, da bi u kasnije napisanim oporukama promijenio prvotnu želju te na kraju bio sahranjen u crkvi S. Severo u predjelu Castello.³⁴

Na samom je uvodu ovoga rada zabilježeno kako je u bazilici SS. Giovanni e Paolo pokopan, na mjestu koje nam do danas nije točno poznato, veliki dubrovački komediograf Marin Držić. Osim Držića, poznato je da u dominikanskoj bazilici počivaju i zemni ostatci još dvojice istaknutih Hrvata, pripadnika Reda propovjednika. U prvom je primjeru riječ o splitskom dominikancu Dioniziju De Cruce (oko 1590. – oko 1650.), dugogodišnjem propovjedniku u brojnim dalmatinskim i talijanskim gradovima. Smrt ga je zatekla u Mlecima 1650. godine te je pokopan u crkvi svoga reda, bazilici SS. Giovanni e Paolo.³⁵ Posljednje godine života u Mlecima je proveo i splitski pjesnik Vicko Dudan (oko 1660. – 1703.), također vrstan propovjednik i provincijal Dominikanske provincije u Dalmaciji (1694. – 1696. i 1702. – 1703.), a smrt ga je zatekla kao redovnika u dominikanskoj bazilici SS. Giovanni e Paolo, gdje je i sahranjen.³⁶

Grobnice najpoznatije dominikanske bazilike u Mlecima bile su, kako vrela i postojeća saznanja historiografije zorno svjedoče, nerijetko mjesto odabiranja posljednjega počivališta brojnih iseljenih Hrvata od srednjega vijeka do novijega vremena. Ovi su oporučni navodi stoga i vrijedno svjedočanstvo važnosti i uloge koju je Red dominikanaca imao u njihovu zavičaju, kao i njihove potpune integriranosti u vjersko svakodnevje u novoj domovini.

Jedan od najvažnijih oporučnih navoda vjerskog obilježja odnosi se na određivanje misa zadušnica u spomen na pokojnika i njegove pretke. Taj navod, kao i većina spomenutih

³¹ ASV, NT, b. 825., br. 65, 22. VIII. 1486.; NT, b. 958., br. 258, 18. V. 1508.; NT, b. 253., br. 5, 26. V. 1517.

³² ASV, NT, b. 753., br. 9, 9. VII. 1512.

³³ ASV, NT, b. 968., br. 444, 23. III. 1524.

³⁴ ASV, NT, b. 879., br. 311, 28. IV. 1505. Usporedi i: Lovorka ČORALIĆ, »Iz prošlosti Boke: Stjepan Tartaro – istaknuti hrvatski poduzetnik u Mlecima u XVI. stoljeću«, str. 241–242.

³⁵ Usporedi: Francesco CARRARA, *Uomini illustri di Spalato*, Spalato, 1845., str. 3; Š. LJUBIĆ, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna-Zara, 1856., str. 97; Antonin ZANINOVIĆ, »Pogled na apostolsko-znanstveni rad dominikanaca u hrvatskim zemljama«, u: *Bogoslovska smotra*, god. VIII., br. 3, Zagreb, 1917., str. 281; *Hrvatski biografski leksikon*, sv. III, str. 240 (tekst: Stjepan KRASIĆ).

³⁶ Š. LJUBIĆ, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske*, sv. II, Rijeka, 1869., str. 408; Stjepan KRASIĆ, »Filozofsko-teološki studij Dominikanskog reda u Zadru«, u: *Zadarska revija*, god. 36., br. 1–2, Zadar, 1987., str. 36; *Hrvatski biografski leksikon*, sv. III, Zagreb, 1993., str. 655 (tekst: Elizabeta PALANOVIĆ).

odredaba koje su u vezi s vjerskim životom oporučitelja, ne razlikuje hrvatske iseljenike od drugih žitelja Mletaka i sukladan je svakom katoličkom vjerniku onodobnoga europskoga zapada. Broj misa koje oporučitelj navodi razlikuje se po količini i učestalosti održavanja, mjestu njihova služenja te je u uskoj vezi s religioznim potrebama i navikama, ali i s gospodarskim mogućnostima oporučitelja. Mise se naručuju za spas pokojnikove duše, ali i u spomen na njegove pretke (roditelje) i preminule članove najužega obiteljskog kruga (supruga/suprug, djeca, braća i sestre, najbliži rođaci). Služba Božja vrši se – ovisno o oporučiteljevim odredbama – neposredno uoči i odmah poslije pokopa te u određene dane (godišnjica rođenja i smrti, imendan) tijekom idućih mjeseci ili godina. U primjeru hrvatskih iseljenika raspoložemo s dvadesetak oporučnih spisa u kojima se izrijeком određuje služenje misa u spomen na pokojnika i njegove pretke u dominikanskoj bazilici SS. Giovanni e Paolo. U nizu se primjera odredbe o služenju misa na oltarima dominikanske bazilike podudaraju s oporučiteljevom odredbom kojom se ista bazilika odabire i kao mjesto njihova pokopa. Takav su primjer oporuke Ivane, supruge Damjana iz Bara (pokop u grobnici bazilike SS. Giovanni e Paolo i služenje misa *per fratrem dominicanum* uz milodar od pet dukata), Rade Mihovilova iz Kotora (pokop i služenje šezdeset misa zadušnica u dominikanskoj bazilici), Marijete, udovice Trogirana Ivice (pokop i jedna misa u spomen na oporučiteljicu i njezina supruga), Tomasine Jakovljeve iz Korčule (pokop uz sinovljevu grobnicu u crkvi SS. Giovanni e Paolo te mise koje će držati tamošnji redovnik Jakov Filip) i Nikole *Schiavonetto* (pokop i služenje pedeset misa).³⁷

Mise zadušnice u crkvi mletačkih dominikanaca ostavljaju podjednako i Hrvati nastanjeni u predjelu Castello (bez obzira na mjesto koje određuju za svoje posljednje počivalište), kao i oni koji borave u drugim dijelovima Mletaka. Tako Helena iz Kotora, udovica Mihovila *de Slavonia*, stanovnica predjela Castello (pored crkve S. Giustina), određuje da njezini zemni ostatci počivaju u crkvi S. Giustina, a da se *per fratres S. Iohannis e Paoli* održe mise u vrijednosti od jednog dukata.³⁸ Pokop u grobnici poznatoga franjevačkog samostana S. Francesco della Vigna u predjelu Castello oporučno određuje Zadranka Stana, udovica splitskog mornara Bartola. Ujedno svojim izvršiteljima nalaže da se crkvama S. Fantino (predjel S. Marco) i SS. Giovanni e Paolo dodijele po dvije lire u svrhu služenja *misae magne cum cantu*.³⁹ Sličan primjer bilježimo i u oporuci Marte, udovice izrađivača vesala (*remer*) Franje Dionizijeva s Krka. Svojim posljednjim počivalištem imenuje muževljevu grobnicu (*arca dei remeri*) u crkvi S. Bartolomeo (predjel S. Marco), ali se – odredbom oporučiteljice – čak 200 misa zadušnica ima održati na oltaru Gospe od Krunice u dominikanskoj crkvi SS. Giovanni e Paolo.⁴⁰ Nadalje, mise u crkvi Reda propovjednika određuje i hrvatski iseljenik Ivan *Sclavo*, stanovnik Murana (u trenutku pisanja oporuke privremeno nastanjen u mletačkom predjelu Cannaregio, župa S. Canciano), kao i Jerolima iz Zadra, stanovnica župe S. Maria del Zobenigo u predjelu S. Marco.⁴¹ Sadržajno je zanimljiva i oporučna odredba bračkog iseljenika Antuna Lovrina, stanovnika na Lidu

³⁷ ASV, NT, b. 377., br. 117, 1. XI. 1481.; NT, b. 143., br. 2, 2. V. 1516.; NT, b. 191., br. 551, 23. X. 1531.; NT, b. 930., br. 578, 30. XI. 1532.; NT, b. 865., br. 146, 12. XI. 1706.

³⁸ ASV, NT, b. 982., br. 26, 26. III. 1498.

³⁹ ASV, NT, b. 535., br. 63, 1. V. 1523.

⁴⁰ ASV, NT, b. 799., br. 330, 15. I. 1666.

⁴¹ ASV, NT, b. 1255., br. 100, 23. IX. 1411.; NT, b. 265., br. 78, 15. IV. 1566.

(Malamocco) u mletačkoj laguni. Antunova je želja da se nakon njegove smrti održe mise zadušnice u brojnim mletačkim crkvama: pet na glavnom oltaru u crkvi S. Steffano (predjel S. Marco), tri na glavnom oltaru crkve S. Maria del Carmelo (*Carmini*, predjel Dorso-duro), pet misa na glavnom oltaru crkve S. Salvador (predjel S. Marco), pet misa u crkvi S. Geremia u predjelu Cannaregio te – naposljetku – pet misa u dominikanskoj crkvi SS. Giovanni e Paolo.⁴² Podrobnošću navoda kojima se određuje služenje misa u spomen na pokojnika odlikuje se i oporuka Ivana Franjina *de Zuppa*, nadglednika (*guardiano delli prigionii*) u mletačkim zatvorima. Ivan, naime, ostavlja osamdeset dukata samostanu SS. Giovanni e Paolo *con obbligo detti padri che mi debbino dir messe 4 alla settimana in perpetuo, cioe una il luni, una il mercore, la terza il venere, et la quarta il sabato, tre all'altar della Croce et quella de sabato all'altar della Madonna del Sant' Rosario e la messa voglio che sia officiata per il padre fra Zuanne Antonio Palma*.⁴³

Za proučavanje odnosa i komunikacija između pripadnika hrvatske iseljeničke zajednice u Mlecima vrlo su nam dragocjeni podatci u kojima hrvatski oporučitelji kao izvršitelje službe Božje u svoj spomen odabiru upravo svoje sunarodnjake, u ovom primjeru hrvatske dominikance pri samostanu SS. Giovanni e Paolo. U oporukama koje raščlanjujem u ovom prilogu takvih je primjera nekoliko. U prvome Justina, supruga Dimitrija Kotora-nina, ostavlja jedan dukat *a fra Zuane Schiavon de SS. Zuane Polo* kako bi služio misu za spas duše njezina pokojnog supruga.⁴⁴ U sljedećem primjeru riječ je o dva oporučna spisa mletačkog redarstvenika i imućnoga hrvatskog iseljenika iz Splita Jurja Ivanova. U oporuci pisanoj 1547. godine određuje da mu njegov ispovjednik (*confessor*) *fra Paolo de Sebenico fratre a S. Zuane Polo* održi mise zadušnice *con elemosina consueta*. Isti je dominikanac Pavao Šibenčanin spomenut i na kraju ove oporuke, kao njezin svjedok.⁴⁵ Četiri godine poslije Splićanin Juraj sastavio je svoju novu oporuku. Tada se kao njegov ispovjednik bilježi *fra Dyonisio da Zara fratre a S. Zuane Polo*, ujedno i jedan od izvršitelja Jurjevih oporučnih odredaba. Jednako kao i u primjeru koji se odnosio na šibenskog dominikanca Pavla, i u ovom se slučaju hrvatskom redovniku povjerava služenje misa u spomen na pokojnika »uz uobičajeni milodar«.⁴⁶

Jedan od učestalo zabilježenih običaja prilikom posljednjega ispraćaja pokojnika odnosi se na pratnju u kojoj nerijetko sudjeluju siromašni štíćenici hospitalia i nahodišta (ponajviše siročad: *putti, putte, poveri orfani* i sl.), koji se tada darivaju uobičajenom milostinjom (*elemosina*). Kada je riječ o oporukama hrvatskih iseljenika koje se odnose na samostan SS. Giovanni e Paolo, raspoložemo s oko dvadesetak oporuka u kojima hrvatski oporučitelji izrijekom određuju da u njihovu ispraćaju trabaju sudjelovati štíćenici ubožišta koje je djelovalo pri dominikanskom samostanu. Oporuke uglavnom potječu iz XVI. stoljeća, njihovi su sastavljači useljenici iz raznih dijelova onodobnoga hrvatskoga etničkog prostora, a mjestom stanovanja u Mlecima ponajprije su vezani uz predjel

⁴² ASV, NT, b. 176., br. 63, 5. IX. 1637.

⁴³ ASV, NT, b. 332., br. 206, 8. XI. 1613.

⁴⁴ ASV, NT, b. 676., br. 518, 16. V. 1542.

⁴⁵ ASV, NT, b. 279., br. 306, 3. VIII. 1547. Usporedi i: Lovorka ČORALIĆ, »'Fante della Giustizia Vecchia': Splićanin Juraj Ivanov – jedan istaknuti hrvatski iseljenik u Mlecima u XVI. stoljeću«, str. 63–64.

⁴⁶ ASV, NT, b. 279., br. 306, 13. XI. 1551. Usporedi i: Lovorka ČORALIĆ, »'Fante della Giustizia Vecchia': Splićanin Juraj Ivanov – jedan istaknuti hrvatski iseljenik u Mlecima u XVI. stoljeću«, str. 64.

Castello, ali i uz druge gradske predjele (ponajprije S. Marco i Cannaregio). Nadalje, raščlamba tih oporuka pokazuje kako je riječ o hrvatskim iseljenicima koji su za svojega života održavali učestalije veze s mletačkim dominikancima i njihovim samostanom te to i potvrđivali konkretnim oporučnim navodima (odredbe o mjestu pokopa i služenju misa u dominikanskoj crkvi i sl.).

Dio oporučnih odredaba u kojima se izrijeком bilježi oporučiteljeva želja da u pogrebu sudjeluju štíćenici hospítala SS. Giovanni e Paolo izrečen je općim, tipiziranim formula-cijama, pri čemu se štíćenicima (i samome hospítalu) za tu svrhu određuje manja novčana svota.⁴⁷ Povezanost hrvatskih iseljenika s hospítalom dominikanskoga samostana posvjedočuju i primjeri u kojima su oporučitelji drugim dijelovima svojih oporučnih odredaba upućeni na neke druge mletačke crkvene ustanove (mjestom pokopa), ali – i unatoč tome – izrijeком zahtijevaju pratnju siročadi iz spomenutoga samostanskog hospítala. Tako, primjerice, Brigita, supruga Bračanina Luke i stanovnica predjela Cannaregio (župa S. Marcuola), određuje da njezini posmrtni ostatci počivaju u crkvi Madonna dell’Horto, ali uz obvezatno nazočenje *putta* iz hospítala SS. Giovanni e Paolo.⁴⁸ U tri su primjera oporučitelji svojim posljednjim počivalištem imenovali grobnice hrvatske bratovštine u crkvi S. Giovanni del Tempio (S. Giovanni dei Furlani) u Castellu, određujući – pritom – da posljednjem ispraćaju nazoče i štíćenici hospítala SS. Giovanni e Paolo. Riječ je o oporuci paške iseljenice Helene Dominikove (stanovnice središnjega gradskog predjela S. Marco, župa S. Moisè); o iskazu posljednje volje Menege iz Bara, stanovnice Mlecima nasuprotnog otoka Giudecca, a koja – uz pratnju bratima iz *Scuola degli Schiavoni* – izrijeком određuje i 12 *putta del hospedal S. Zuane Polo*, te o oporuci Pavla *di Speranza* (stanovnik župe S. Pietro di Castello u Castellu), kojemu – kao i u prethodnom primjeru – u posljednjem ispraćaju sudjeluju bratimi i sunarodnjaci iz hrvatske nacionalne udruge te štíćenici dominikanskog ubožišta.⁴⁹ Naposljetku, u dva primjera oporučitelji hrvatskoga podrijetla pratnju štíćenika *de S. Zuane Polo* određuju u vezi s posljednjim ispraćajem u grobnicama crkava (od samostana i hospítala SS. Giovanni e Paolo) udaljenijeg predjela Dorsoduro. Tako kotorski iseljenik Rade Marinov određuje da njegovo tijelo *sia sepolto alla Carità in le arche de la Scuola di Carmeni accompagnata da un zago et delli putti e putte delli ospedali delli Incurabili e S. Zuane e Paolo*, a Jakov Rušić iz Cresa, parun broda nastanjen u predjelu Dorsoduro, za svoje posljednje počivalište odabire crkvu S. Gregorio u župi svojega stanovanja te za ispraćaj određuje pratnju štíćenika hospítala SS. Giovanni e Paolo (uz nadoknadu od jednog dukata).⁵⁰

⁴⁷ Primjerice: Justina relicta Dimitro de Cataro: ... accompagnata dei putti di S. Zuane Polo (ASV, NT, b. 930., br. 312, 20. VII. 1539.); Helena condam ser Dominici de Pago: ... et le putte de S. Zuane Polo ad accompagnarmi il mio corpo alla sepoltura (NT, b. 125., br. 273, 13. XII. 1546.); Isabeta condam Mattio da Zara: Sia dato a hospedale S. Zuane Polo lire tre cum questi putti mi accompagnano alla sepoltura (NT, b. 844., br. 106, 16. III. 1549.); Giacomo Rusich de Chreso condam Piero: Lasso ducato uno al hospedal di Incurabili et un altro ducato al S. Zuane Polo che vengono li putti de l’uno et dell’altro hospedal accompagnarmi alla sepoltura (NT, b. 441., br. 472, 11. X. 1565.).

⁴⁸ ASV, NT, b. 507., br. 7, 26. III. 1525.

⁴⁹ ASV, NT, b. 125., br. 273, 13. XII. 1546.; NT, b. 440., br. 277, 7. IX. 1568.; NT, b. 143., br. 63, 2. IX. 1554.

⁵⁰ ASV, NT, b. 655., br. 630, 10. XI. 1550.; NT, b. 441., br. 472, 11. X. 1565.

U završnom dijelu ovoga pregleda pojedinih sastavnica koje se odnose na oblike povezanosti hrvatskih iseljenika s mletačkim dominikanskim samostanom i crkvom SS. Giovanni e Paolo, razmotrit ću oporučne legate kojima se izravno obdaruje samostan, bratovštine koje su imale sjedište u dominikanskoj crkvi, tamošnji redovnici te – naposljetku – hospital pri samostanu mletačkih dominikanaca.

Kada je riječ o obdarivanju samostana, opažamo relativno mali broj konkretnih oporučnih legata. S obzirom na strukturu useljenika, i u ovim primjerima prednjače Hrvati useljeni u Mletke iz dalmatinskih gradova i Boke kotorske, a mjesta njihova stanovanja u gradu na lagunama često su spominjani predjeli Castello, Cannaregio i S. Marco. Samostanu SS. Giovanni e Paolo naši iseljenici najčešće ostavljaju manje novčane svote (katkada u sklopu obdarivanja i drugih mletačkih samostana), obično uz molbu da redovnici nakon smrti oporučitelja mole za spas njegove duše.⁵¹ U manjem su broju primjera ostavštine samostanu materijalni predmeti. Primjerice, Angela iz Splita oporučno određuje da se *ex una tella frenda* načini *camisum* za crkvu SS. Giovanni e Paolo, a prethodno već spominjana Justina, udovica kotorskoga mornara Dimitrija, namjenjuje jedan svoj srebreni pladanj za izradbu kaleža koji će se nakon njezine smrti darovati dominikancima.⁵² Naposljetku, oporučnom se odredbom zadarske iseljenice Jerolime Matijine crkvi SS. Giovanni e Paolo poklanja *un cavazal e un sacho di piuma*.⁵³

Desetak se oporuka hrvatskih iseljenika odnosi na obdarivanje bratovština i njihovih oltara sa sjedištem u dominikanskoj bazilici. Oporuke zahvaćaju dvostoljetni vremenski raspon (od oko četrdesetih godina XV. stoljeća do oko četrdesetih godina XVII. stoljeća), hrvatski darovatelji zavičajem su od Senja do Kotora, a mjestom stanovanja u Mlecima ponajprije su vezani uz predjel Castello. U manjem broju primjera darovanje oltarima u bazilici SS. Giovanni e Paolo povezano je s odabirom posljednjega počivališta u toj crkvi, dok su u većini primjera tamošnji oltari i bratovštine odabrani i obdareni jer su oporučitelji s njima održavali veze tijekom svojega života. Bratovštinama sa sjedištem u dominikanskoj crkvi ponajprije se daruju manje novčane svote, katkada s izričitom željom oporučitelja da se ondje održe zadušnice u spomen na pokojnika i njegove pretke. Osim novčanih iznosa daruju se i odjevni predmeti te predmeti koji služe za ukrašavanje oltara. Učestalošću spominjanja i obdarivanja izdvajaju se nešto više tek oltari SS. Giovanni e Paolo (*Scuola S. Zuane Polo*)⁵⁴ i *Madonna della Pace*⁵⁵, dok se ostali oltari – iako značajem ne manje

⁵¹ Primjerice, Marija, supruga škrinjara Jurja iz Kotora, ostavlja samostanu SS. Giovanni e Paolo jedan dukat; dva dukata im namjenjuje Margareta iz Zadra (*accio li pregano per me*), a deset dukata im oporučuje Franjo Blondus iz Šibenika (ASV, NT, b. 911., br. 480, 16. VI. 1480.; NT, b. 927., br. 62, 16. VIII. 1534.; NT, b. 1084., br. 255, 16. II. 1539.). Primjer veće novčane svote oporučno namijenjene istom samostanu bilježimo pri izricanju posljednje volje Marijete iz Kotora, koja mletačkim dominikancima dariva pedeset dukata (NT, b. 277., br. 270, 23. X. 1588.).

⁵² ASV, NT, b. 877., br. 708, 15. VI. 1479.; NT, b. 930., br. 312, 20. VII. 1539.

⁵³ ASV, NT, b. 265., br. 78, 15. IV. 1566.

⁵⁴ Paulus de Modrussa: Lasso ducato uno Scuole S. Zuane Polo per anima mia (ASV, NT, b. 739., br. 74, 12. VIII. 1449.); Maria uxor Georgii Iohannis de Cattaro: Dimitto Scuole S. Iohanne e Pauli ducati doi (NT, b. 46., br. 28, 18. VIII. 1466.).

⁵⁵ Natalis de Cataro: Dimitto ducato uno S. Maria della Pace in S. Iohannis e Paoli (ASV, NT, b. 63., br. 95, 11. III. 1509.); Georgius de Castro Novo: ... et detur ducatum unum capelle S. Marie a Pace apud S. Iohannem et Paulum pro anima mea (NT, b. 676., br. 439, 7. IX. 1514.).

važni (oltari Madonna del Rosario, S. Ursula i *dei Morti o del Crocifisso*) bilježe najčešće u pojedinačnim primjerima.⁵⁶

Povezanost hrvatskih iseljenika s redovnicima samostana SS. Giovanni e Paolo bila je vidljiva i iz prethodnih poglavlja (imenovanje tamošnjih redovnika izvršiteljima oporuke i svjedocima; dominikanski redovnici kao ispovjednici i vršitelji službe Božje u spomen na pokojnika i sl.), a u nekoliko oporučnih spisa saznajemo i konkretne podatke o obdaru vanju tamošnjih redovnika. Redovito je riječ o našim iseljenicima koji su i na druge načine bili povezani sa samostanom SS. Giovanni e Paolo (mjesto pokopa, služenje misa, darivanje tamošnjih bratovština i hospitala i sl.). Najčešće se daruju novčani iznosi, katkada uz specifikaciju o obvezi obdarenog redovnika da u spomen na pokojnika slavi misu zadušnicu.⁵⁷ U nekoliko primjera obadreni su redovnici Hrvati te su takvi podatci posebno vrijedni za upoznavanje međusobnih odnosa i povezanosti unutar pripadnika hrvatske iseljeničke zajednice. Tako, primjerice, Zadranka Ruža bilježi i manjim iznosom (jedan dukat) obdaruje dominikanskog redovnika Jurja iz Šibenika, a Franjo Blondo, šibenski iseljenik i pomorac (*nohierus navium*) jednim od svojih glavnih nasljednika za imanje koje se nalazi u Šibeniku imenuje rođaka Pavla Šibenčanina *di ordine predicatori de S. Zuane Polo*.⁵⁸ U svojoj oporuci Matija iz Dubrovnika, supruga Hvaranina Petra *detto Gobbo*, bilježi dva hrvatska svećenika u Mlecima. Jedan je od njih fra Pavao iz Zadra, svećenik u crkvi S. Giustina u Castellu, a drugi je njezin ispovjednik, *fra Dionisio Schiavon del ordine SS. Zuane Polo*. Potonjem namjenjuje, bez posebnih specificiranja obveza, jedan svoj odjevni predmet (*una vesta nigra*).⁵⁹

Završni dio rada odnosi se na darovnice hrvatskih iseljenika upućene ubožištu (hospitalu) koje je djelovalo pri dominikanskom samostanu.⁶⁰ Riječ je o opsežnoj građi sadržanoj u više od sedamdeset oporuka, datiranih u vremenskom rasponu od sredine XV. stoljeća do tridesetih godina XVII. stoljeća. Najveći broj ubilježbi darivanja dominikanskog hospitala datiran je u razdoblje najučestalijih hrvatskih prekojadranskih iseljavanja (od dvadesetih godina XVI. stoljeća do konca istoga stoljeća), a koje se istodobno i poklapalo s osnivanjem najpoznatije dominikanske karitativne ustanove (*Ospedale di S. Maria dei Derelitti*), namijenjene zbrinjavanju siromašnih, bolesnih, nemoćnih i ostavljenih osoba. Sukladno

⁵⁶ Matheus condam Benedetti de Segna: Dimitto ducati 10 altari Crucifixis in ecclesia S. Iohannis et Pauli (ASV, NT, b. 378., br. 4, 12. XI. 1482.); Lucia relicta Luce de Segna: Scuole S. Ursule in S. Iohannis Paulo dimitto altro mio banchelo (NT, b. 356., br. 187, 28. VI. 1516.); Anzola consorte Zuanne da Lastua: Lasso alla Beata Vergine del Rosario a S. Zuane Polo mia vestura de brocado (NT, b. 176., br. 157, 9. VI. 1644.).

⁵⁷ Primjerice: Lucretia relicta ser Iohannis de Sebenico: Lasso Dionisio de monasterio SS. Iohannis et Pauli ducatum unum (ASV, NT, b. 777., br. 284, 13. IV. 1528.); Lucia de Spalato: Item lasso al Francesco de S. Zuane Polo ducati tre (NT, b. 279., br. 411, 15. X. 1554.); Pietro condam Rado de Pastrovich: Lasso al mio padre spiritual Domenigo Bianchi de S. Zuane Polo ducati tre acciò mi faci dir tante messe per l'anima mia (NT, b. 359., br. 639, 10. X. 1611.).

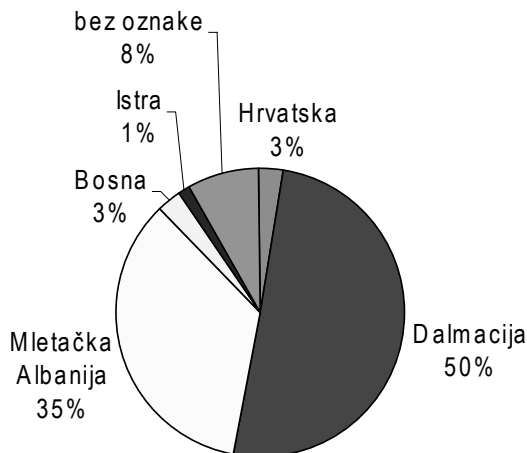
⁵⁸ ASV, NT, b. 734., br. 227, 5. IX. 1451.; NT, b. 1084., br. 255, 16. II. 1539.

⁵⁹ ASV, NT, b. 641., br. 267, 8. IV. 1540.

⁶⁰ Pri samostanu SS. Giovanni e Paolo djelovalo je više hospitala. Najpoznatiji su *Ospedale di S. Maria dei Derelitti (Ospedaletto)*, osnovan 1528. godine te S. Lazzaro dei Mendicanti (utemeljen 1595. godine). Usporedi: Francesco SEMI, *Gli »ospizi« di Venezia*, Venezia, 1983., str. 57–58, 72–75. S obzirom da se u vrelima koje ovdje obrađujem hospitali vezani uz dominikansku crkvu spominju već od početka druge polovine XV. stoljeća, a najčešće se nazivaju imenom istovjetnim dominikanskoj crkvi i samostanu (te ih je i najčešće nemoguće međusobno razlikovati), to ću u ovom dijelu raščlambe sve tamošnje hospitale tretirati kao jedinstvenu ustanovu.

općoj strukturi hrvatskih iseljenika u Mlecima, kao i općim pokazateljima o Hrvatima koji na bilo koji način spominju dominikansku crkvu i samostan SS. Giovanni e Paolo, i u ovim primjerima pretežit broj naših iseljenika potječe iz gradova Dalmacije (50 posto) i Mletačke Albanije (35 posto), pri čemu se, kada je riječ o užem zavičajnom podrijetlu, učestalošću spominjanja izdvajaju gradovi Zadar, Šibenik, Split i Trogir (za Dalmaciju) te Kotor, Bar i područje Paštovića (za Mletačku Albaniju). Ostali primjeri obdarivanja siromašnih štitičenika samostana SS. Giovanni e Paolo odnose se na hrvatske useljenike neodređenog («skjavunskog») podrijetla (osam posto) te – u pojedinačnim primjerima – na iseljenike s područja Kraljevine Hrvatske (tri posto; gradovi Senj i Rijeka), Bosne (tri posto) i Istre (jedan posto; iseljenik iz Poreča). (Vidi: **Prilog 5**)

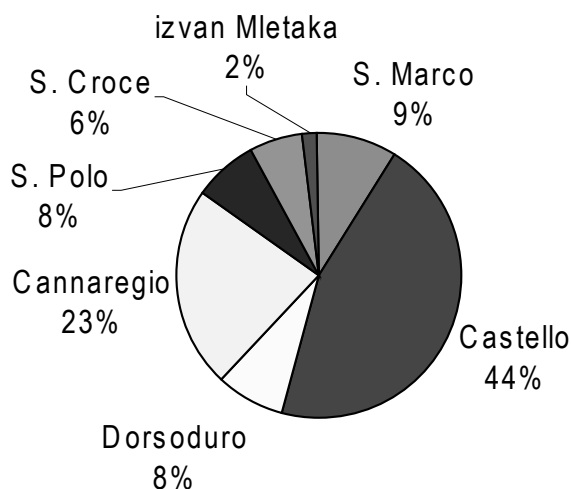
PRILOG 5: Podrijetlo Hrvata koji oporučno obdaruju hospital pri samostanu SS. Giovanni e Paolo

Susjedni gradski predjeli Castello i Cannaregio prednjačili su kao mjesta boravka iseljenih Hrvata koji u svojim oporukama bilježe samostan i crkvu mletačkih dominikanaca. I pri obdarivanju tamošnjeg hospitala udio župa u ta dva predjela najviše je puta zabilježen kao mjesto stanovanja darovatelja (vidi: **Prilog 6**). Na župe predjela Castello otpada 44 posto, a na Cannaregio 23 posto udjela u mjestima prebivanja iseljenih Hrvata. Kada je riječ o rasporedu unutar pojedinih župa, ta dva predjela, u Castellu se nešto više bilježe najprostranija župa S. Pietro di Castello te župe S. Severo, S. Maria Formosa i S. Martino, dok se u Cannaregiu brojem primjera izdvaja samo župa SS. Apostoli. Drugi mletački gradski predjeli zastupljeni su s manje od deset posto: župe u središnjoj gradskoj zoni S. Marco (među kojima se nijedna posebice ne izdvaja brojem primjera) s devet posto, S. Polo (ne-

što se češće spominje samo istoimena glavna župa S. Polo) i Dorsoduro (nema posebnog izdvajanja neke od župa) s po osam posto, S. Croce sa šest posto te područja izvan Mletaka (Laguna) sa samo dva posto udjela u mjestu prebivanja hrvatskih iseljenika koji izrijekom bilježe i obdaruju ubožište pri dominikanskoj bazilici.

PRILOG 6: Mjesta stanovanja Hrvata koji oporučno obdaruju hospital pri samostanu SS. Giovanni e Paolo

Nadalje, kada je riječ o zanimanjima ove skupine hrvatskih oporučitelja, sukladno prethodnim raščlambenim strukturama prednjače pomorci (mornari, paruni brodova, barkarioli), obrtnici (djelatnici u mletačkom arsenalu, obučari, zlatari, klobučari), ali je i vrlo zapažen udio bogatih trgovaca i poduzetnika (elitnijega dijela hrvatske dijaspore u Mlecima).

Zanimljiv je i osvrt na strukturu i opseg darivanja hospitala pri dominikanskoj crkvi. Prednjače, kako je to i uobičajeno, manje novčane svote te su ta darivanja najčešće dio nekoć uvriježenih običaja mletačkih žitelja da pri izricanju svoje posljednje volje obdaruju najpoznatija mletačka ubožišta. Najčešće su stoga ostavštine od samo jednog dukata⁶¹, česte su i ostavštine koje iznose od dva do pet dukata⁶², dok se broj legata u kojima se hospitalu SS. Giovanni e Paolo daruju veći iznosi znatno smanjuje sukladno povećanju novčanog iznosa. Tako, spomenimo ovdje samo neke primjere, dvadeset dukata za taj

⁶¹ Primjerice, samo jedan dukat hospitalu SS. Giovanni e Paolo ostavljaju Helena Cellio iz Trogira, parun broda Stjepan Paštrović, zlatar Petar iz Splita, Helena Dabrević iz Paštrovića, Antun Petrov iz Šibenika, Katarina Cunazzo iz Zadra, Ivan Alvisio iz Rijeke i drugi (ASV, NT, b. 1101., br. 76, 1. IX. 1531.; NT, b. 927., br. 72, 8. III. 1534.; NT, b. 655., br. 591, 3. IV. 1536.; NT, b. 43., br. 115, 28. IV. 1547.; NT, b. 372., br. 3, 6. VII. 1552.; NT, b. 100., br. 148, 18. XI. 1565.; NT, b. 419., br. 630, 11. X. 1578.).

⁶² Primjerice, Nikoleta, supruga Petra iz Bosne, ostavlja hospitalu dva dukata, Ana Paštrović tri dukata, mornar Nikola Paštrović četiri dukata, a barkariol Ivan Jurjev iz Kotora pet dukata (ASV, NT, b. 777., br. 359, 12. VII. 1513.; NT, b. 43., br. 25, 21. XII. 1535.; NT, b. 372., br. 68, 4. VI. 1562.; NT, b. 1208., br. 448, 6. V. 1541.).

hospital oporučno daruje bogati paštrovski trgovac, posjednik na mletačkoj terrafermi i mecena hrvatske Bratovštine sv. Jurja i Tripuna Andrija Radov, dok Julija Damjanova *de Crayna*, udovica drvodjelca Jurja iz Šibenika, istoj karitativnoj ustanovi namjenjuje trideset dukata.⁶³ Pavlica (*Paulina*), udovica trogirskog plemića Mihovila Statilića (*Statio*) ostavlja *all'ospedale S. Zuane Polo* pedeset dukata⁶⁴, dok iznimno velik iznos od po stotinu dukata hospitalu oporučno daruju dva istaknuta hrvatska iseljenika iz XVI. stoljeća – viški trgovac i poduzetnik Ivan Petrov⁶⁵ te admiral u mletačkoj ratnoj floti i zapaženi sudionik Lepantskoga boja Ivan iz Vrane.⁶⁶

Manji broj oporučnih ostavština hospitalu SS. Giovanni e Paolo odnosi se na darivanje predmeta. Primjerice, Justina, udovica Dimitrija Kotoranina, kroz život višestruko povezana s mletačkim dominikancima i njihovim samostanom, ostavlja *al hospedal poveri de S. Zuane Polo* manju novčanu svotu (dva dukata), jedan pladanj za izradbu kaleža te posteljno rublje *per il maridar de una de povere orfane*.⁶⁷ Slične ostavštine (posteljina, pokućstvo, odjevni predmeti) istome hospitalu namjenjuju i šibenska iseljenica Julija Ivanova, njezina imenjakinja Julija Damjanova »iz Krajine« (udovica Šibenčanina Jurja), iseljenik s poluotoka Luštice Rade Radovanov, kao i trećoretkinja Antonija, udovica Šimuna iz Zadra, šticećenica hospitala za trećoretkinje u župi S. Martino u Castellu.⁶⁸ Zapažena je i darovnica već spominjanoga mletačkog redarstvenika iz Splita Jurja. U oporuci pisanog 1542. godine određuje da se od njegove srebrnine načini *un bel calice qual sia dato al hospedal de S. Zuane Polo*.⁶⁹ Naposljetku, nekoliko je hrvatskih iseljenika u svojim oporučnim spisima svu svoju imovinu, preostalu nakon ispunjenja prethodno izrečenih legata, namijenilo siromasima i nezbrinutima u hospitalu dominikanaca (katkada se nasljedstvo dijeli s nekim drugim mletačkim ubožiteljima). Takvi su zaključni navodi zabilježeni u oporukama Margarete *Schiavone*, udovice Tome Mosolera iz Šibenika, Margarete iz Zadra, Margarete Fazanić iz Hvara (trećoretkinje sv. Franje), barkariola Šimuna iz Zadra, Helene Damjanove iz Zadra, Filipa Radova s poluotoka Luštice i Damjana Aleksandrova iz Kotora.⁷⁰

⁶³ Archivio della Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone (dalje: ASD), Cattastico della Scuola di SS. Giorgio e Trifone della Nation Dalmata: Testamenti (dalje: Cattastico), str. 80–81, 29. VIII. 1542.; ASV, NT, b. 209., br. 299, 29. V. 1544.

⁶⁴ ASV, NT, b. 158., br. 766, 27. VIII. 1576.

⁶⁵ Upravitelji (*governatori*) hospitala SS. Giovanni e Paolo u oporuci Ivana Višanina imenovani su jednim od nadziratelja prilikom prodaje Ivanove kuće. Prihod od prodaje dijeli se na više dijelova te na taj način hospital dominikanaca darovnicom stječe sto dukata. Također, u završnom dijelu svoje oporuke, Ivan određuje da se ostatak njegove imovine ravnopravno podijeli između nabožnih i karitativnih ustanova, među kojima je (uz hospital *degli Incurabili i delle Convertite*) naveden i hospital SS. Giovanni e Paolo (ASD, Cattastico, str. 96–99, 11. IV., 1549.). Usporedi i: Lovorka ČORALIĆ, »Višanin Ivan Petrov – istaknuti hrvatski poduzetnik u Mlecima u XVI. stoljeću«, str. 119.

⁶⁶ ASV, NT, b. 658., br. 484, 30. IX. 1575. Usporedi i: Lovorka ČORALIĆ – I. PRIJATELJ PAVIČIĆ, »Ivan iz Vrane – mletački admiral u Lepantskom boju (1571.)«, str. 137.

⁶⁷ ASV, NT, b. 930., br. 312, 20. VII. 1539.

⁶⁸ ASV, NT, b. 125., br. 378, 8. IX. 1538.; NT, b. 209., br. 299, 29. V. 1544.; NT, b. 930., br. 551, 21. V. 1536.; NT, b. 439., br. 59, 7. III. 1572.

⁶⁹ ASV, NT, b. 143., br. 33, 10. III. 1542. Usporedi i: Lovorka ČORALIĆ, »'Fante della Giustizia Vecchia': Splitski Juraj Ivanov – jedan istaknuti hrvatski iseljenik u Mlecima u XVI. stoljeću«, str. 62.

⁷⁰ ASV, NT, b. 886., br. 288, 29. III. 1533.; NT, b. 927., br. 62, 16. VIII. 1534.; NT, b. 191., br. 519, 10. III. 1537.; NT, b. 656., br. 648, 1. XII. 1555.; NT, b. 296., br. 254, 19. IX. 1574.; NT, b. 37., br. 29, 17. X. 1581.

Svi prethodno podrobno opisani oporučni navodi koji se odnose na darivanje dominikanske crkve i samostana SS. Giovanni e Paolo, kao i tamošnjeg ubožišta i redovnika, pokazuju iznimno učestale i bogate veze hrvatskih iseljenika s tom vrlo uglednom, moćnom i nadaleko poznatom mletačkom vjerskom ustanovom. Podatci sadržani u tim oporukama otkrivaju nam i društveni i imovni status naših iseljenika, način njihove prilagodbe u mletačko vjersko svakodnevlje, ali i posebno dragocjena saznanja o povezanosti s pripadnicima dominikanskoga reda u Mlecima.

Zaključak

Hrvatska iseljenička zajednica u Mlecima u prošlosti se ubrajala među najbrojnije i društvenim udjelom iznimno važne nacionalne skupine. Hrvatski iseljenici, zavičajem od Požege i Istre do Bara i Bosne, u mletačkim su vrelima zabilježeni u većini onodobnih, useljenicima dostupnih zanimanja, a mjestom stanovanja bili su vezani uz sve gradske predjele i okolicu. Nadalje, naši su iseljenici, kao pripadnici katoličke vjere, činili i važnu sastavnicu u mletačkome vjerskom svakodnevlju, a brojni su hrvatski svećenici i redovnici obnašali zapažena mjesta u mletačkoj crkvenoj hijerarhiji. U ovom sam radu pokušala prikazati jednu manje znanu, ali značenjem svakako prevažnu sastavnicu iz vjerskog svakodnevlja i duhovnosti iseljenih Hrvata. Riječ je o njihovu odnosu i oblicima komunikacije s jednom od najprestižnijih mletačkih crkvenih ustanova – dominikanskim samostanom SS. Giovanni e Paolo. Na osnovi postojećih saznanja iz historiografije, ali ponajprije raščlambom neobjavljene izvorne arhivske građe iz mletačkih pismohrana (oporučni spisi pohranjeni u Državnom arhivu u Mlecima i u Arhivu Bratovštine sv. Jurja i Tripuna) u radu sam raščlanila raznolike sastavnice koje se odnose na oblike povezanosti hrvatskih iseljenika s dominikanskom crkvom i samostanom, kao i s tamošnjim redovnicima. Raščlamba je pokazala da su brojni Hrvati, zavičajem s cjelokupnoga onodobnoga hrvatskoga etničkog prostora, za života bili učestalo povezani s mletačkim dominikancima i s njihovim sjedištem smještenim upravo u predjelu (Castello) najučestalijem mjestu stanovanja hrvatskih iseljenika. Brojni Hrvati stanovali su ili obavljali profesionalne djelatnosti upravo u župama smještenim u neposrednoj blizini samostana, za života redovito posjećivali dominikansku crkvu i održavali učestale veze s tamošnjim redovnicima, među kojima je redovito bilo i Hrvata. Oporuke nam pokazuju i da brojni Hrvati svoje posljednje počivalište odabiru upravo u grobnicama dominikanske bazilike te da nemala novčana sredstva ostavljaju za služenje zadušnica na oltarima te crkve. Također, u posljednjem ispraćaju hrvatskih oporučitelja sudjeluju – prema njihovoj želji – štićenici hospotala koji su djelovali pri dominikanskom samostanu te koji se u iznimno velikom broju primjera obdaruju legatima hrvatskih iseljenika. U nemalom broju primjera redovnici dominikanskog samostana SS. Giovanni e Paolo ispovjednici su, ali i pri izvršenju oporučnih želja osobe od najvećega povjerenja naših oporučitelja (*commissarii*). Brojni su, nadalje, i konkretni primjeri obdarivanja dominikanske crkve, samostana, tamošnjih bratovština i redovnika. Iako je najčešće riječ o darivanju manjih novčanih svota ili ponekoga uporabnog predmeta, nisu rijetki primjeri kada se mletačkim dominikancima ostavlja i znatniji novčani kapital, dragocjenosti, predmeti za liturgijsku namjenu te – u nekoliko primjera – i sveukupna imovina oporučitelja.

Hrvatski su darovatelji najčešće osobe srednjega i nižega imovnog statusa, profesionalno vezane uz pomorske i obrtničke djelatnosti, ali i predstavnici elitnijega dijela naše dijaspore (trgovci, poduzetnici, časnici).

Franjevački i dominikanski red od svojih su prvih početaka bili iznimno popularni crkveni redovi u hrvatskim krajevima. Brojni našijenci održavali su s njima brojne veze i prije svojega iseljavanja u grad na lagunama. Ondje se taj odnos nastavljao, često i uz pomoć redovnika hrvatskoga podrijetla, a bogatstvo oporučnih zapisa – predstavljenih u ovom prilogu – zorno nam potvrđuje ulogu i važnost dominikanskoga reda i njihova sjedišta u društvenom i vjerskom svakodnevju hrvatske dijaspore. Stoga je ovaj rad, uz osvjetljavanje jednog manje znanog fragmenta iz mozaika prebogate povijesti hrvatskoga iseljeničtva u Mlecima, ujedno i prinos poznavanju vjerskog obdarivanja i komunikacija između dviju susjednih jadranskih obala.

Summary

CROATIAN EMIGRANTS AND VENETIAN DOMINICAN MONASTERY AND CHURCH OF SAINT JOHN AND PAUL (S. ZANIPOLO)

Author of this article, following the traces of primary sources from Venetian archives (testaments from State's archive and archives of fraternity of St. George and St. Triphon), points out the various aspects regarding relations and communication between Croatian emigrants in Venice and Church and monastery St. John and Paul. According to the records from testaments of Croatian emigrants, particularly those who precisely describe the church and monastery St. John and Paul, the author elaborates social and regional structure of Croats associated with Venetian Dominicans. Moreover, the article – throughout many sections – delivers comprehensive study about lineage and connection/communication of Croats with aforementioned monastery. The investigation was mainly determined by the fact that all the data came from testaments. Thus, one can trace what kind of tomb in the Dominican church these emigrants have chosen for their last rest. Furthermore, from these testaments one can trace last wills regarding the masses, ordinances about contributions to the monastery, church or Hospital of St. John and Paul, as well as legates about donations to the Dominicans. The intention of this article is to emphasize, some of the less known, but very significant, details from the life of Croatian community in Venice and their integration in religious and social life of Venice.

KEY WORDS: *ecclesiastical history, early modern period, Venice, Croatian emigrants, Dominicans, monastery of St. John and Paul in Venice.*

Potpisi uz fotografije:

1. Dominikanska crkva SS. Giovanni e Paolo u Mlecima
2. Kapela Gospe od Krunice (1582.) u dominikanskoj crkvi SS. Giovanni e Paolo
3. Spomen-ploča Marinu Držiću u dominikanskoj crkvi SS. Giovanni e Paolo (foto: Laura Dominis).